

Відгук

офіційного опонента Сороки Юрія Михайловича, доктора історичних наук, професора кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка на дисертацію *Мухаровської Анни Олександрівни* «Діяльність державних комісій щодо обліку збитків, заподіяних нацистськими загарбниками господарству і населенню у Волинській та Ровенській областях» подану до захисту наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Сучасний етап розвитку Української держави, утвердження її соборності, суспільні виклики об'єктивно зумовлюють потребу наукового осмислення буття українського народу в цілісності, вивчення особливостей розвитку окремих його земель через усебічний аналіз історичних, політичних, суспільно-економічних, демографічних факторів, що впливали на життєдіяльність місцевого населення. Актуальність теми дослідження визначається цілим рядом обставин, пов'язаних з тим, що саме західноукраїнський регіон в цілому, Волинська і Ровенська області зокрема, в роки Другої світової війни, зазнали трагічних наслідків трирічної німецької окупації. У світлі наукових розвідок у визначені злочинів нацистських загарбників, вагомим джерелом дослідження виступає діяльність державних комісій по встановленню й розслідуванню масштабів заподіяних загарбниками злочинів і матеріальних збитків. Актуальність і важливість вивчення та аналізу діяльності державних комісій зумовлена тим, що функціонування та результати її роботи ще не стали предметом окремих наукових досліджень. Значимість даного дослідження, його пізнавальна й світоглядна роль набуває особливої ваги у зв'язку із Революцією гідності, окупацією російськими агресорами Криму, Антитерористичною операцією (АТО) на Донбасі, в результаті яких населення України зазнає значних людських втрат і масштабних матеріальних збитків.

З огляду на сказане вище, слід відзначити високий науковий і суспільний рівень актуальності досліджуваної А.О. Мухаровською теми, результати висвітлення якої є надзвичайно важливими для сучасної історичної науки та для моделювання адекватної історичної пам'яті українського суспільства про період Другої світової війни, особливо в сьогоднішніх умовах, коли антиукраїнські сили провокують сепаратистські настрої, ставлячи під загрозу її цілісність і соборність, намагаються сформувані негативні стереотипи, які кристалізують нові межі цивілізаційного розколу нашої молоді держави.

Наукова новизна даного дослідження визначається як самою оригінальною постановкою нової і важливої для історіографії проблеми, яка не отримала належного і повного висвітлення у вітчизняній спеціальній літературі, так і конкретними висновками й узагальненнями, яких дійшла дисертантка в ході копіткої роботи над джерелами і працями попередників.

А.О. Мухаровська провела велику евристичну роботу, виявила багато маловідомих документальних джерел у центральних та місцевих архівах, творчо використала інші джерельні матеріали, насамперед збірники документів, які висвітлюють період нацистської окупації в Україні. Укомплектований джерельний комплекс дав змогу забезпечити цілісне і комплексне розв'язання проблеми. При цьому дослідниця продемонструвала належну історіографічну підготовку, критично підійшла до напрацювань попередників – українських і зарубіжних авторів, показала ґрунтовне опанування методикою наукового пізнання. Необхідно підкреслити, що структура рецензованої дисертації є логічною, послідовною й чіткою. Вона дозволяє автору розв'язати усі поставлені дослідницькі завдання, охопити зміст, форми, методи й аналіз результатів діяльності державних комісій щодо обліку збитків, заподіяних німецькими

загарбниками населенню та економіці Волинської та Ровенської областей в усій їхній повноті. Переконливо звучать положення, що доводять наукову новизну праці, теоретичне і практичне значення отриманих результатів.

Аналізуючи дисертаційну роботу А.О. Мухаровської, слід відзначити, що у вступі дисертантка окреслила актуальність теми дослідження, визначила мету, завдання, об'єкт і предмет роботи, охарактеризувала хронологічні рамки та географічні межі дослідження, охарактеризувала наукову новизну і практичне значення одержаних результатів; подано інформацію про їх апробацію.

Перший розділ рецензованої дисертації «Історіографія проблеми, джерельна база та методологічні основи дослідження» включає ґрунтовний історіографічний аналіз (с. 10-31); кваліфікований огляд джерельної бази роботи (с. 31-50); теоретико-методологічні засади дослідження (с. 50-57).

Дисертантом виявлено, систематизовано, класифіковано і досліджено майже всі доступні історіографічні джерела, встановлено їх репрезентативність, проаналізовано наявні праці з погляду достовірності та об'єктивності джерельної інформації відносно дотичності їх до висвітлення діяльності державних комісій щодо встановлення втрат та обліку збитків, робиться аргументований висновок про те, що даній темі дослідження не було присвячено жодної монографії ні в радянську добу, ні в період формування сучасної української історичної науки.

В тексті розділу викладено авторську періодизацію історіографічного процесу і визначено три групи досліджень, в яких використані результати діяльності державних комісій: першу групу складають праці радянської доби, написані в період 1945-1991 рр.; другу – увесь історіографічний масив української вітчизняної науки доби Незалежності та науковий доробок української діаспори, що побачив світ після завершення Другої світової війни. До третьої групи історіографічних

праць автор відніс розвідки означеної тематики, укладені іноземними істориками.

Дисертаційне дослідження виконане на репрезентативній, ретельно підібраній, опрацьованій і систематизованій джерельній базі. Широкий арсенал документальних джерел, значна частина яких уводиться до наукового обігу вперше, дозволив акумулювати інформацію про причини створення, основні напрями та результати діяльності місцевих комісій та частково Надзвичайної державної комісії (НДК), форми та методи їх роботи.

Переконливий характер носить обґрунтування методологічних засад дисертації. Зміст роботи засвідчує, що для її написання у комплексі використані загальнонаукові (аналізу і синтезу типологізації, класифікації та ін.), історичні (проблемно-хронологічний, порівняльний, ретроспективний, статистичний) методи дослідження, а також методи історичного джерелознавства – наукової евристики, систематизації, класифікації та критики джерел.

В другому розділі роботи А.О. Мухаровської «Організаційно-правові засади роботи комісій» досліджуються розпорядчі акти та установчі документи утворення та діяльності комісій, дається аналіз етапів їх формування й персонального складу. В тексті дисертації чітко окреслено представницький склад НДК різного рівня на чолі з керівниками партійних і радянських установ, які забезпечували відповідне ідеологічне опрацювання матеріалів роботи комісій та їх результатів. Організаційно-розпорядчою документацією: постановами, наказами та розпорядженнями, що їх видавали партійно-радянські органи, – регулювалася діяльність комісій на місцях.

Найбільш аналітично-інформаційно насиченим є третій розділ дисертації «Майнові збитки та людські втрати за матеріалами діяльності

комісій». А.О. Мухаровською проведено максимально повну й точну реконструкцію діяльності державних комісій і результати їх роботи щодо встановлення чисельності людських втрат та матеріальних збитків, заподіяних нацистськими окупантами у Волинській й Ровенській областях. Дисертантка здійснила надзвичайно копітку роботу, збираючи, узагальнюючи та аналізуючи інформацію матеріалів зібраних комісіями, з'ясовуючи причини недостовірних і необ'єктивних результатів їх роботи, недорахування людських втрат у перші повоєнні роки. Особливо слід наголосити на тому, що А.О. Мухаровська не тільки досліджує полярні історіографічні дані щодо наведення результатів людських втрат та матеріальних збитків, а й здійснює власні узагальнюючі підрахунки, з урахуванням суспільно-політичних та демографічних процесів у Волинській й Ровенській областях у роки воєнного протистояння.

Ще одна сюжетна лінія, за допомогою якої здобувач з'ясовує результати діяльності державних комісій, пов'язана з науковим визнанням того, що дані інституції були одним із факторів психологічного впливу на міжнародну спільноту та населення, що потерпало від злочинів нацистів. Як переконливо показано в дисертації, окрім установаження людських втрат і матеріальних збитків, процес діяльності комісій мав на меті простежити рух населення, визначити кількість осіб, які знаходились в національних формуваннях, а також встановити і персоналізувати мешканців регіону, котрі перебували в націоналістичному збройному підпіллі, або виявляли інші види супротиву радянській владі.

Висновки дисертації А.О. Мухаровською містять підсумки і положення, які цілковито співвідносяться із поставленими метою та завданнями і свідчать про високий науково-теоретичний рівень та новизну отриманих у дослідженні результатів.

Список використаних джерел та літератури повністю відповідає викладу дисертації. У додатках подано важливі статистичні дані й документи, які суттєво доповнюють та покращують розуміння викладеного в основній частині роботи матеріалу.

Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації, відображає сформульовані дослідницею висновки.

Головні результати дисертаційного дослідження знайшли своє відображення у восьми статтях на сторінках фахових наукових видань та в чотирьох статтях у науково-популярних виданнях, які доповнюють результати дослідження.

Необхідно констатувати, що дисертація А.О. Мухаровської є завершеною працею, яка в своїй сукупності містить важливі для вітчизняної історичної науки теоретичні висновки й узагальнення. Проте, на нашу думку, рецензована дисертація містить також окремі недоліки:

- У першому розділі (перший підрозділ) дисертант надмірно деталізує радянську та сучасну російську історіографії, які на нашу думку є надто тенденційними і не заслуговують настільки детального розгляду. Структурно доцільніше було б виокремити два паралельні історіографічні процеси – комуністично-радянський та діаспорний – з притаманними їм методологічними підходами, теоретичними побудовами, ідеологічним антуражем та виразними відмінностями між ними в джерельному забезпеченні проблеми.

- Спосіб, у який автор викладає діяльність державних комісій щодо обліку збитків заподіяних нацистськими загарбниками, відносять до історії «згори», через призму директивних документів та звітів. Натомість праці дещо бракує погляду на результати діяльності цих комісій «знизу», реконструкції зворотного зв'язку, живих рефлексій безпосередніх учасників тих процесів. Саме тут відчувається дефіцит такого сегменту

джерел, як усні, мемуарні, епістолярні. Попри всю їхню суб'єктивність (а саме в цьому полягає їхня евристична цінність), ці види джерел наповнюють подієве полотно такими неповторними гранями й палітрою відтінків, яке нездатні дати документи офіційного походження.

- У тексті дисертації та авторефераті не зовсім чітко визначені поняття «німецько-фашистські загарбники та їх спільники», «злочинна діяльність нацистів та інших військово-політичних формувань».

- Дискусійним виглядає висловлене у третьому розділі (другий підрозділ, с. 142-143) положення про повне знищення та ліквідацію окупантами у Волинській області колгоспів. За свідченням документальних джерел майно колгоспів було розібрано частково місцевим партійно-радянським активом, частково – селянами, про що констатує і сам автор на с. 144.

- Третій розділ дисертації надто деталізований фактологічними та цифровими даними, очевидно, доцільно було б подати їх у формі узагальнюючих таблиць.

Проте вказані вище зауваження і побажання суттєво не впливають на загальне позитивне враження від дисертаційної роботи А.О. Мухаровської, не звужують його теоретичної та практичної цінності для вітчизняної історичної науки. Здійснена нами експертиза дозволяє висловити однозначний висновок про те, що поставлені у роботі завдання розв'язані на високому науково-дослідницькому і теоретичному рівнях.

Дисертація А.О. Мухаровської «Діяльність державних комісій щодо обліку збитків, заподіяних нацистськими загарбниками господарству і населенню у Волинській та Ровенській областях» за постановкою проблеми, науковим рівнем, вирішенням завдань та отриманих результатів, науковим та практичним значенням відповідає п. 11 та п. 13 чинного «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого

звання старшого наукового співробітника» та вимогам МОН України до кандидатських дисертацій.

Мухаровська Анна Олександрівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент:

Доктор історичних наук,
професор кафедри архівознавства
та спеціальних галузей історичної
науки Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

Ю.М. Сорока

ПІДПИС
ВЧЕННЯ
КАРА
18.0

